

засијати 17 стари жита, за вријеме од 10 година (I—2, 185). Крајем маја 1335, Милатик Богдана свештеника са Поди, „човјек“ епископа Св. Михаила, са братом Миканом, унајмио је Марину Смалоти из Котора своју земљу „испод Вушка“ за 15 година, за цијену од 15 перпера (I—2, 190). Средином септембра 1335 помиње се Братослав Хитунов као „човјек“ епископа Св. Михаила.

Р. Ковијанић

ЈЕДАН ПОМЕН О МАНАСТИРУ СОПОЋАНИМА (1333)

У которским споменицима наишли смо на први, вјероватно једини помен о манастиру Сопоћанима. Милко Грубетих, Храноје Градишић, Градиња Драгојевић и Градоје Добромирић, из Рисна, меропси манастира Сопоћана (ecclesie de Sorochian homines de Reseno), обавезали су се пред которским судом, 7 марта 1333, да Трифуну Бући донесу у Котор до Петрова дне 16 конопа (cordales). Конопи тањи (inferiores) имали су бити дугачки по 13 и по лаката, а дебљи (superiores) по 8 и по лаката, дебљине према уговореној мјери, једни и други [тањи и дебљи, или доњи и горњи конопи на једрима лађе?]. Уговорена цијена износила је 32 перпера. Продавци су примили унапријед половину тога износа, а другу половину имао је купац исплатити кад прими погођене конопе (I—68).

Котор је у то вријеме, преко Рисна и Оногошта (нарочито преко Рибнице), преко Брскова и Никољ-Пазара, одржавао живе трговачке везе са Трговиштем код Сопоћана, а преко Трговишта са блиским рудним мјестима, Брвеником и Трепчом, гдје су постојале которске колоније. Из документа се не може видјети да ли су поменути меропси (посадници) Сопоћана били Ришњани, или привремено настањени у Рисну ради трговине.

Р. К.

НЕКА ПИСМА СТЕВАНА ПЕРОВИЋА ЦУЦЕ ДУШАНУ ЛАМБЛУ И НЕКА ПИСМА АРСА ПАЈЕВИЋА ЈОСИПУ ХОЛЕЧЕКУ

(Из архива Прага)

Душан Вилхелм Ламбл је био средином прошлог вијека чиновник у Задру и чешће је путовао по Далмацији и Боки. Он се као Чех нарочито интересовао словенским живљем. На тим путовањима упознавао се са Црногорцима, па се састао и са Његошем. Такође се спријатељио са Стеваном Перовићем, док се овај

школовао у Дубровнику, па се с њим и дописивао. Из Ламблове заоставштине да се запазити његово широко интересовање за наше крајеве, за њихов фолклор и археологију. Ламбл је касније био истакнути кардиолог на Карловом универзитету. Овдје ћемо навести једно Перовићево писмо Ламблу и дјелове другог његовог писма у којима је ријеч о Његошевом путу кроз Италију:

„Драги Ламбл!

Заисто ми је мило, онолико колико највише вјеровати се може што си се трефио баш онда у Котору кад је Господар, да не идеш и да се не трудиш ићи уз оне високе брдине које сам из Котора видиш навиче. Једно ми је мило то; друго што си познао мога оца и толике људе у Котору дошавше, особито Владику, који знам да ти се допањуо као правом Словенину, који чистим духом словенским дише. Опрости ми што ти до сада ништа писао нијесам. Томе је највиши узрок, што сам се јако препао од трешње, и што сам сметен био зато што је Владика болестан био; за те узроке ти ћеш ми опростити, као оном човјеку, знаш ти, који много послова има на главу. Мило ми је што си код господина Влахојевића на квартиру, поздрави га љубазно, како њега, тако и његову госпођу од моје стране. Знади, био је овамо јаки потрес, да мало што није сав град у пропаст отишао; знаш да је овај град прије 200 година једанпут срушен био од истог потреса. Ах, не може ти се описати страх,¹ како мој тако свију други, када овамо дођеш казаћу ти све. . . Пиши ми идеш ли често код Господара, и како те прима код себе, и кад ћеш доћи овамо да знам. По свој прилици да ће и Господар овамо као што ми један пријатељ каже у писму и то с првим вапором. Дођи и ти овамо заједно с њим, боље ћемо овамо стајати него у Котору. Дао си знам оно писмо господину Јездићу, што сам му по теби писао, с њим си се упознао, тако исто с Вуковићем и Милаковићем и са осталима који су тамо. Видио си том приликом како неки знаду играти билијара, познао си да и они нијесу тако глупаци. Пиши ми је ли мој отац дошао с Господаром, или само по себи — да знам, и задржавали се јоште тамо, поздрави га ако је тамо од моје стране и покажи му моје писмо, само име доље, које ћу написати сербски¹) да он види сигурно да се ја с тобом (дописујем) и познајем. . .

Знади да је ту сва Црна Гора што се тиче изображености, а што се тиче јунаштва, нема је богами ту ни мрвице; остала је, горе, чувати кланце тврде. . . Поздрави Д. Милаковића, Срђића, Вуковића и све без разлике што познајеш, само реци писао ми је Стево и поздравља те љубазно, а тако исто прими и ти љубазни

¹ Писмо је писано латиницом, па Перовић кад каже „сербски“ мисли на потпис који је ставио ћирилицом.

поздрав од твога тебе љубећег пријатеља и друга, који те носи у својим прсима и свом сердцу.

Дубровник, 16 априла 1850. Стевана Анд. Перовића
Црногорца“

Из писма које је Перовић упутио Ламблу 3/15 марта 1851 из Београда, навешћемо само мјеста која садрже важније напомене или податке, јер Перовићева писма у цјелини садрже доста безначајних дигресија. Између осталог он обавјештава Ламбла о сљедећем:

„... Од јуна месеца отишао сам у Београд, као што знадеш од Владике послат у Академију војну, новозаведену, где се и сада налазим. Ја сам се са жалашћу раставио са Дубровником, као што знаш. Маја месеца, при свршетку, био сам с Владиком који је, као што знаш, болестан био у Трсту, Венецији и Падови и био сам на том путу један месец дана; по несрећи мојој Владичи буде сасвим рђаво у Венецији, умало што умро није и врати се натраг у Црну Гору говорећи: „Ако умрем бар да умрем у мојој домовини и кући“, и тако — вратимо се. Док смо били у Венецији лечили су га многи доктори, а у том нашем трајању дошао ми је брат из Петербурга, о ком сам ти може бити говорио, — официр у Млетке после 10 година, и тако он заједно с нама врати се. У Трсту дао нам је губернатор вапор царски на ком смо до Котора за 36 сати дошли, с којим сам се ја сутри дан вратио у Дубровник, а Владика отишао у Црну Гору. Одма после тога неколико дана пише ми Владика, да су му писали из Србије да одма полазимо овамо, и уједно пошљаје ми трошак за пут. Ја не отидем одма, него поћем у Црну Гору да видим њега и опростим се с мојим родитељима и познаницима, уједно и с мојом домовином, мислећи бог зна оћу ли је икада видети више. Тако доћем на Цетиње, станем 6 дана и одма се вратим задовољно видећи да је Господару боље и са надеждом да ће сасвим оздравити, поћем у Дубровник, ту станем само колико вапор ста, и већ увече с жалашћу опростим се са свима друговима и познаницима и одем на вапор са сузним очима, уздишући за Дубровником, као што знаш. Одатле стигнем у Трст, станем ту 4 дана и кренем у Беч, доћем у Беч и у њему станем 6 дана и теби пишем писмо питајући те оћу ли доћи тамо и где ћу те моћи наћи, ако доћем одма; и тако чекајући за 6 дана на твој одговор видим да или ниси добио писмо, или ниси у Прагу, отидем из Беча у Пешту и ту станем три дана и одатле доћем у Београд где се и сада налазим. Сместио сам се у локанди на квартиру и ту сам био месец дана, известим се о школи подробно, и кад видим како и што, откажем да нећу ступити у њу и пишем Владици да никако нећу макар не живио, него ћу ићи у Праг на науку, ако ми он не да ништа, то по ономе плану који сам ти казивао у Дубровнику, знаш у Бановој соби, кад смо заједно радосно спавали, слатке часе и разговоре проводили. . .

Али отуда, ја одма добијем одговор од Владике оштар, говорећи: „Иди куда знаш, али знај ако отиднеш, ја се одричем тебе за наввијек, а ако пак останеш тамо, ја ћу мислити за тебе и тебе срећним учинити, ако свршиш то тамо за шта 4 године треба учити, дозволићу ти ићи и даћу ти што ти год треба и куд хоћеш.“ Тако ја драги Ламбло, сканим се и ступим у Академију војну; и онда теби пишем одма да ми се не надаш... Ево већ има 6 месеци од како се у овој школи налазим. Одма, иза мене, после 6 дана, дође Бан у Србију, али не мојим путем него пречим, и то без фамилије где се и сада налази у школи. У школи овој лепа је намера, правитељство троши 13000 талира годишње на ово заведеније, питомаца има 23 сада, курс је 4 године и после сваки излази као официр. Науке се врло лепо предају као у другим светским академијама; већ сам прилично тога научио, познао доста географију, доста о Ческој од професора слушао, и кад је год о њој говорено, свагда сам се сетио тебе, љубљени и драги брате!

Тако незадовољно, као што знаш, ступим овамо, ћутао сам све једнако, докле се пре три и више месеца Владика крене из Црне Горе заједно с мојим оцем, кога ти познајеш, и с јоште два Црногорца у Беч, од који један дође овамо мене извести и писмо ми даде од Владике, стане неколико дана и врати се к Владици у Беч. Владика је у Беч ишао да помори владике из Војводине који су нешто у завађи били, и он је у томе доста успио. Он се бавио тамо неколико дана, у том трајању изда он једно мало дело поетическо, као у виду једнога епоса малога под именом „Кула Караџића и оцак Алексића“.² Одатле ми он пише опет и пошљаје један прстен од брилијантне вредности 200 форинти сребра, а отац његов лентрат као за награду што сам ступио у Академију. Он из Беча отиде опет у Трст, из Трста у Венецију, из Венеције у Милано, из Милана у Бенову, где га и Губернатор с особитом честију дочекао, и на театру у своју га ложу позвао, одатле отиде у Фиренцу, из Фиренце у Рим, где га папа с особитом чести дочека, прими на визиту, покаже му све древности и даде му једнога кардинала, који га је свуда водио где је захтевао; он се ту много бавио, где је једне стихове куби светог Петра начинио,³ који су баш у нашим последњим новинама били, да ти их наведем одвећ су дугачки, зато би излишно било то чинити. Одатле отиде

² Перовић погрешно наводи мање Његошево дјело: *Кула Ђуришића и чардак Алексића*, које је први пут штампано крајем 1850 у Бечу „у штампарији Јерменског манастира“.

³ Пјесма је објављена у *Српским новинама* бр. 23, Београд 1851. Његош је био инспирисан куполом цркве св. Петра у Риму, (на којој је радио Микеланђело 1546—1564), и посветио јој је своје стихове. Писац није дао пјесми наслов, па су је приређивачи најновије едиције цјелокупних Његошевих дјела (књ. 2, 222 (536), Београд 1953) навели у садржају и на пометкама почетним стихом: „Ради човјек све што радит може“.

(Владика — И. Р.) у Напуљ где је и сада, (скоро сам писмо добио). Краљ га је сардински с особитом чашћу дочекао. Како је дошао био на визиту код краља, који му је одма дао једна ватрена кола и једну кароцу на његово расположење, којим је био у Летњем дворцу 18 миља од Напуља, да види сав Напуљ и краљевску особиту башту, и да му изјави све што би му требало, да ће му он то све драговољно учинити. Владика му је одговорио да благодари и да он ништа не тражи само пријатељство и добру вољу. После тога фелдмаршал француске војске, који се тамо налазио, позове га на свој војни вапор код себе, где га дочека с особитом чести, и када се вратио Владика, овај му је за почаст истурио 21 топ. О свему овоме ја сам добио писмо из Напуља од једног Црногорца што га спроводи (прати — И. Р.), који знаде писати честито, пак сам после дао све то у новинама нашим. Он се и сада тамо налази, не знам извесно када ће се вратити натраг. Сигурно, ти ћеш бити о томе читао све у новинама каквим, али тамо може бити неистинито много којешта, а ово је сами оригинал.

Босна. Знадем из новина да је Босна побуњена, истина није сва сасвим још устала, нема брата слоге, знам и то да је царска војска тамо и да се бије с бунтовницима. За сада надбија царска војска, поватани су толики паше и послати у Цариград, али заиста биће посла, још ће се крви пролити доста док се покори; обште је мненије да се неће ласно покорити. Омер паша је на челу царске војске, он је Хрват, може бити знадеш његову историју подробно. Христијанство страда у Босни, нема ништа особитога, само што се бију, још решитељне битке није било; говори се да чим настане прољеће и озелени гора листом, да ће тек онда Босна листом устати против цара; бог да те сачува — пре неколико недеља провели су робље бошњачко овуда, тога тиранства шеријатског. . .“

* * *

Овдје ћемо навести нека писма и фрагменте која је писао Арсо Пајевић, новосадски издавач и новинар, који је био за вријеме ратова 1876 у Црној Гори. Писма су упућивана Јосифу Холечку познатом чешком новинару и уреднику „Народног листа“ у Прагу. Пајевић пише о стању у Црној Гори у вријеме иселјења Пека Павловића и Јола Пилетића за Србију. Он јасно указује на интригантску личност Петра Вукотића, књажевог таста, који је доста доприносио да нетрпељивост књаза Николe доведе и до напуштања Црне Горе свих народних главара. У писму из Новог Сада од 15. X. 1879, Пајевић поред осталог каже:

...

„Из јужног логора писао сам 1877 „Једну ноћ“ и „Једно јутро после битке у Црногорској војсци“, што је у три броја бележничког листа „Јавора“ изашло. Не знам да ли си читао?

Иначе осим тога што је у „Застави“ излазило у 1876, нисам ништа писао. Да овај материјал попуним била би лепа једна књига, а то би од мене и за мене било доста, јер се тим послом не бавим.

О Пеку Павловићу не знам ништа, него ћу писати на Цетиње неком да ми добава дата, ако само буде смио, јер сирома Пеко, онај витез над витезовима, данас је најнезнатнија личност у Црној Гори, јер је пао у немилост код кнеза или боље рећи код кнежева таста Петра Вукотића, који је изгубио ону знамениту битку на Крстацу,⁴ те бацрио на Пека да је издао. Ово је грозно потурање онаквом јунаку, као што је Пеко, соко над соколима, који је гладан и жедан са својим усташким четама многа пре Вукотића и кнеза Николе разбијао највеће турске војске. Па шта је данас јадан дочекао за онолике своје јуначке муке... Да знам где је Станко Јовановић, најбоље би било, јер он је читава књига о самој Пеку...“

У писму од 21 априла 1880 Пајевић каже: „... Ето на пример што ради Петар Вукотић данас? Растерује најдивније јунаке и праве пријатеље Црне Горе. Пре неколико дана био сам у Београду са Јолем Пилетићем и још неколицином, који су дошли да траже од српске владе земље, па да се у маси селе из Црне Горе. И Пеко Павловић оставиће Црну Гору и многи други, који не могу да трпе увреду и неправду од Вукотића. То је велика жалост за Црну Гору. За Србију је грдна добит, јер ће ови соколови насељени према Арнаутима на граници Србије бити права гвоздена легија, о којој ће Турци вазда главе мрвити...“

Занимљива су и два писма која је Пајевић упутио Холечеку, а односе се на сусрете његове са болесним Марком Миљановим, који је био велики пријатељ са Холечеком и Пајевићем. О њиховом пријатељу Пајевић је обавјештавао Холечека детаљно:

Н. Сад, 12. XII. 1900

„Драги Холечек!

Давно ти нисам писао, па опет немам ништа доброг да ти пишем. Напротив морам ти јавити веома жалосну вест.

Наш заједнички пријатељ војвода Марко Миљанов месец дана лежи у постељи сад већ опасно болестан. Ја сам пре 10 дана писао у Београд дру Светиславу Симоновићу, који као пријатељ лечи Марка и он ми је одговорио да зло стоји, али се узда у милост божју. А кад лекари тако говоре онда се мало уздају у своју вештину. Затим сам пре два дана послао нарочитог човека у Београд да види Марка и тај човек донео ми је данас од Маркове жене госпође Стефе писмо које почиње очајним речима:

„Ваш и мој Марко свршава. Дођите што пре да видите још једном у животу својег пријатеља, који је рад да вам у аманет остави неке своје ствари“ итд. Цело је писмо писано у очајању.

⁴ Ријеч је о бици на Крсту, која се десила 28 маја 1877 године.

Ја сам одмах позвао свог лекара, који је овде код мене Марка 10 дана лечио и прегледао два пута. Сад ми исти рече да се код Марка у стомаку развија рак. Ако то буде нема помоћи.

Иако сам болестан већ 3 месеца од ноге, ипак морам ићи најдаље сад у идућу суботу.

Знам да ће те ова вест потрести као што је и мене, али сам ти морао писати, и када се вратим из Београда, опет ћу ти писати.

А како се Марко радовао да на пролеће самном пође теби да види чешку нахију.

Твој стари пријатељ
Арса Пајевић.“

У следећем писму пошто је посетио болесног Марка, Пајевић пише:

Нови Сад, 18. 12. 1900

„Драги Холечек!

Синоћ касно стигао сам дома телесно и душевно уморан из Београда, где сам се пуна три дана бавио већином уз болесничку постељу нашег несретног пријатеља војводе Марка. На вељу своју тугу уверио сам се да Марко болује од рака у стомаку и да мора умрети. Он сам то види, те ми је у два маха насамом казао: „Није ми жао што ћу умријети, али ми је жао што ће моји рукописи остати нештампани, те ће ми се душмани за то свегити“. Тако ми је једном приликом узвикнуо: „Кад умрем па ме злотвори стану нападаати и вријеђати мој спомен, браните ме моји добри пријатељи, ти Арсо, па Холечек, моја вјерна чешка нахија и сви друти, који ме знате“. Ја му на то не могах ништа одговорити, јер су ме сузе гушиле.

Марко из дана у дан опада, јер ништа не може да једе и тако ће га глад уморити. Јуче на дан мога поласка захтевао је да код њега ручам, што сам и чинио на једном маленом столу крај његове постеље, а он је седећи у постељи и сам хтео да руча мени за љубав, али није могао, јер му је из уста залогој испао што га није могао прогутати. И када смо купнули чаше да пијемо у његово здравље, обојица смо се заплакали. . .

Више ти ништа не могу писати, драги Холечек, него те као старог искреног пријатеља војводе Марка молим, ако ти је икако могуће, да се што скорије спуштиш у Београд и Марка видиш још једном у животу. Марко већином ћути и дрема, као да се спрема на вечито спавање, али кад му дође пријатељ кога воли, он се као мало дете радује и говори много и одушевљено као да је здрав. За неколико дана ти ћеш много од њега дознати, што ће ти доцније као новинару и књижевнику бити од велике вредности.

Ово ти пишем приватно као пријатељу, а не да што од тога за новине употребиш. . .“

То су само неки фрагменти из богатих литерарних заоставштина Ламбла и Холечека у којима има лијеп број података и о нашим народима. Поред тих, од интереса за наше крајеве, су и заоставштине: Луја Лежеа, Француза, познатог пријатеља Словена који је живио неко вријеме у Прагу; Шафарика, Јиречека Јована и сина му Константина, који је прво био аустриски амбасадор у Софији, а затим се убрзо прочуо и као познати историчар. Они су сви у разним приликама обилазили наше крајеве и водили касније преписку са многим културним и јавним радницима са Славенског Југа. Тако смо могли запазити преписку са Вуком, Љубишом, Божишићем, Л. Томановићем и другима. Све се то чува у фондовима Литерарног архива Народног музеја у Прагу на Строхову, гдје се налази и позната Строховска библиотека, а недавно је тамо отворен и Монумент чешке књижевности.

И. Радосавовић